

ИНТЕРНЕТ ТАРМОҚЛАРИ ОРҚАЛИ СОДИР ЭТИЛАЁТГАН ГИЁХВАНДЛИК ВОСИТАЛАРИНИНГ НОҚОНУНИЙ АЙЛАНМАСИГА ҚАРШИ КУРАШИШ

Файзуллаев Зоҳид Ўралович

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Маънавий-маърифий ишлар ва кадрлар билан таъминлаш департаменти бош инспектори

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7540646>

Аннотация: мақолада интернет тармоқлари орқали содир этилаётган гиёхвандлик воситаларининг ноқонуний айланмасига қарши курашиш ва бу борадаги илғор хорижий давлатлар тажрибаси ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: наркобизнес, интернет, мессенджер, “Tor”, “Darknet”, хорижий тажриба.

Ахборот технологиялари ривожланган бугунги кунда гиёхвандлик воситаларининг ноқонуний айланмаси, халқаро терроризм, қурол-яроқ савдоси ва бошқа шу каби жиноятларни содир этишда интернет тармоқларидан фойдаланиш ҳолатлари кўпайиб бормоқда. Маълумотларга кўра, АҚШ, Европа Иттифоқи давлатлари, Украина, Россия ва Беларусь Республикасида гиёхвандлик воситалари савдосининг салмоқли қисми айнан интернет тармоқлари орқали амалга оширилмоқда.

Ушбу ҳолатларнинг асосий сабаблари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

1) гиёхвандлик воситаларининг майда чакана савдосини бевосита контактсиз ва томонларнинг шахсини сир сақлаган ҳолда ташкил этиш имконияти;

2) ташкилотчилар хавфсизлигини таъминловчи мураккаб иерархия схемаларининг ташкил этилиши;

3) пул маблағларини банк секторидан ташқари қалбаки электрон ҳисоблар орқали транзакция қилиш ва даромадни аноним тарзда нақд пулга айлантириш;

4) интернет тармоқларида наркожиноятчиликни аниқлаш ва фош этишда ҳуқуқ-тартибот идораларининг тажрибаси етарлича эмаслиги;

5) кенг аудитория ва харидорлар базаси;

6) дунёнинг деярли барча давлатларида наркобизнесни ташкил этиш имконияти;

7) қўшимча иш кучини интернет-реклама орқали жалб этиш.

Бугунги кунда интернет тармоқларида қидирув тизимлари томонидан индексация қилинмайдиган, “Tor” ёки “соёдаги интернет” (“Darknet”) деб номланувчи аноним тармоқ жадал ривожланиб бормоқда.

Маълумот ўрнида таъкидлаб ўтиш лозимки, “Tor” маълумотларни шифрланган кўринишда узатувчи виртуал туннеллар тармоғи бўлиб, назорат қилишдан ҳимояланган тарзда тармоқли уланиш имконини яратади. Ушбу тизим 2001 йилда АҚШ Ҳарбий денгиз кучларининг тадқиқот лабораторияси ва Истиқболли мудофаа илмий-тадқиқотлар агентлиги билан ҳамкорликда федерал буюртма асосида яратилиб, махфий фаолият юритган. Бир неча йиллардан сўнг лойиҳадан махфийлик грифи ечилиб, тизимнинг коди ошкор этилган. Кейинчалик “Electronic Frontier Foundation” нодавлат нотижорат ташкилоти лойиҳани қўллаб-қувватлаб, унинг кенгайишига катта ҳисса қўшган.

“Соёдаги тармоқ”ларнинг хусусияти шундан иборатки, у махфийлик ва провайдернинг серверига боғлиқ бўлмай, фойдаланувчилар қандай маълумотлар алмашаётганини аниқлашни истисно этади. “Tor” нинг яширин хизматлари фойдаланувчиларга ўзининг жойлашган реал манзилени сир сақлаган ҳолда веб-сайтлар ташкил этиш имконини беради.

Мутахассислар фикрича, юқорида келтирилган сайтлар “Tor” технологиясининг нозик жойлари мавжудлигидан эмас, балки, ташкилотчиларнинг шахсий эҳтиётсизлиги сабабли фош этилган. Шундай қилиб, “Tor” тизимининг юқори даражада ҳимоялангани бутун дунё бўйлаб наркотиклар савдоси билан шуғулланувчи юзлаб веб-сайтларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлмоқда. “Tor” тизимида рус тилидаги сайтлар илк бор 2012 йилда пайдо бўлган. “Tor Metrics” сайти маълумотига кўра, бугунги кунда “соёдаги интернет”дан фойдаланиш бўйича Россия АҚШдан кейинги иккинчи ўринни эгалламоқда. Ҳар куни ушбу аноним тизимдан фойдаланувчиларнинг 11 фоизи, яъни 230 мингга яқини бевосита Россиядан алоқага чиқади.

Бундан ташқари, героин, кокаин ва амфетаминларни сотувчи диллерлар нархи 1000 АҚШ доллари бўлган лицензияни сотиб олишлари шарт. “Tor” тизимида наркотикларнинг савдоси учун жуда мураккаб схемалар асосида амалга оширилади. Сотувчиларнинг аксарияти хабарлар алмашувида ниҳоятда хавфсиз “Telegram” мессенджери ёки “Off The Record” номли шифрланган “Tor” тизимидан фойдаланадилар. Маълумки, ушбу мессенджерлар серверларига ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораларнинг қўли етмайди.

Рус тилидаги веб-сайтларда Россияда айланиши тақиқланган ёки чекланган гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар рўйхатига киритилмаган наркотикларнинг янги турлари савдоси кенг ривожланган. Уларнинг аксарияти Хитойда ишлаб чиқарилган. Товарни почта орқали юбориш учун жиноятчилар айрим наркотикларнинг эритмасига қоғозларни шимдириб тайёрлашади.

Таъкидлаш жоизки, гиёҳвандлик воситаларининг виртуал савдосида жиноятчилар фаолиятини тўлақонли фош этишнинг техник имконияти йўқ, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар наркодиллерларнинг виртуал изларини чуқур ўрганишга мажбур. Аввал гумонланувчининг интернетдаги хатти-ҳаракатлари устидан назорат ўрнатилади ва унинг доимий мулоқот давраси ҳамда мижозлар базаси ўрганиб борилади. Агар шу босқичда жиноятчининг хатти-ҳаракатида бирор хато аниқланса, унинг изини, яъни IP-манзилни, кейинчалик эса яшаш жойини аниқлаш ва ушлаш мумкин бўлади. Жиноятчиларнинг молиявий фаолиятини фош этишда банкнинг шифрланган трафик тезлигининг пастлаб кетиши қўл келади. Гумонланувчи шахс ўғирланган аккаунт ёки электрон ҳамёнга кирганида ҳимояланган боғланиш орқали кирган бўлса-да, трафик тезлигининг пастлаши шифрланган трафикда ҳам акс этади. Бу эса, ўз навбатида, айнан шу шахснинг дахлдорлигини тасдиқлайди.

Айрим давлатларда жиноятчиларни аниқлаш учун қалбаки серверлардан фойдаланилади. Масалан, Италияда ИИВнинг махсус “DRUGS@ONLINE” бўлими қалбаки наркосайтларни тузиб, сотувчилар ва ҳисоб рақамларни аниқлашда назорат остидаги тезкор фаолиятни олиб борадилар. Аммо қайд этилган мисоллар индивидуал бўлиб, ҳар бир жиноятни очиш ва гумонланувчини фош этишда ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларидан алоҳида ўзига хос ёндашув талаб этилади¹.

Шу билан бирга, қатор давлатларнинг Ички ишлар вазирликлари таркибида Интернет тармоқларидаги жиноий хатти-ҳаракатлар, шу жумладан, наркобизнесни аниқлаш учун махсус мониторинг бўлимлари ташкил этилган. Бундай бўлимлар инновацион восита (дастурий таъминот, серверлар ва бошқа) лар билан жиҳозланган бўлиб, наркотикларни онлайн режимда сотувчи веб-сайтларни автоматик тарзда аниқлаш имкониятига эгадир.

¹ Қаранг: Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларга қарши курашнинг миллий ва хорижий тажрибаси: бугунги ҳолати ва қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари: Республика илмий-амалий конференцияси. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – 14-15 бетлар.

Россия Федерал хавфсизлик хизмати ташаббуси билан интернет тармоғидан фойдаланувчиларнинг шахсий маълумотларни яширувчи дастур ва инструментларга қарши чораларни назарда тутувчи қонун лойиҳаси ишлаб чиқилган эди. Аммо бундай чораларни кўриш интернетнинг тўлақонли ишлаши учун зарур кўплаб дастурий ва аппарат воситаларни блокировка қилишни талаб этади. Оммалашган почта сервислари, ижтимоий тармоқлар, банкларнинг сайтларидаги онлайн кабинетлар шулар жумласидандир. Аксарият компаниялар ва банклар учун хавфсиз бўлмаган интернет тармоқлари орасида ҳимояланган тунелларни пайдо қилиб, ягона корпоратив тармоққа кўплаб фойдаланувчиларни бирлаштириш имконини беради. Бундай тунеллар орқали махфий тижорат ва шахсий маълумотлар хавфсиз узатилади.

Экспертларнинг фикрича, интернет-провайдерлар “Тор”ни фақат аниқ бирор-бир IP-манзил учун блокировка қилиши мумкин, лекин унинг барча фойдаланувчиларини тўлиқ назорат қилиш ва ман этишнинг иложи йўқ. “Тор” тизимига қарши техник жиҳатдан кўрилган чоралар самарасиз бўлса-да, қатор давлатларда қонунчилик борасида муайян ўзгаришлар мавжуд. Масалан, Беларусь Республикасида интернет ресурсларнинг эгаларига ўз сайтларидаги контентни мониторинг ва таҳлил қилиш, наркотикларнинг олди-сотдисига йўл қўймаслик мажбурияти юклатилган ва жавобгарлик ўрнатилган.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, бугунги кунда гиёҳвандлик воситаларининг ноқонуний айланмасида интернет тармоқларидан фойдаланилаётганлиги мазкур жиноятларни аниқлаш ва уларга чек қўйишда муайян қийинчиликларни юзага келтирмоқда. Бу эса ўз навбатида мазкур соҳада етук мутахассисларни тайёрлаш ҳамда бу турдаги жиноятларни фош этиш учун зарур бўлган техник имкониятларни яратиш ва доимий равишда такомиллаштириб боришни тақозо этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларга қарши курашнинг миллий ва хорижий тажрибаси: бугунги ҳолати ва қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари: Республика илмий-амалий конференцияси. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – Б. 14-15.